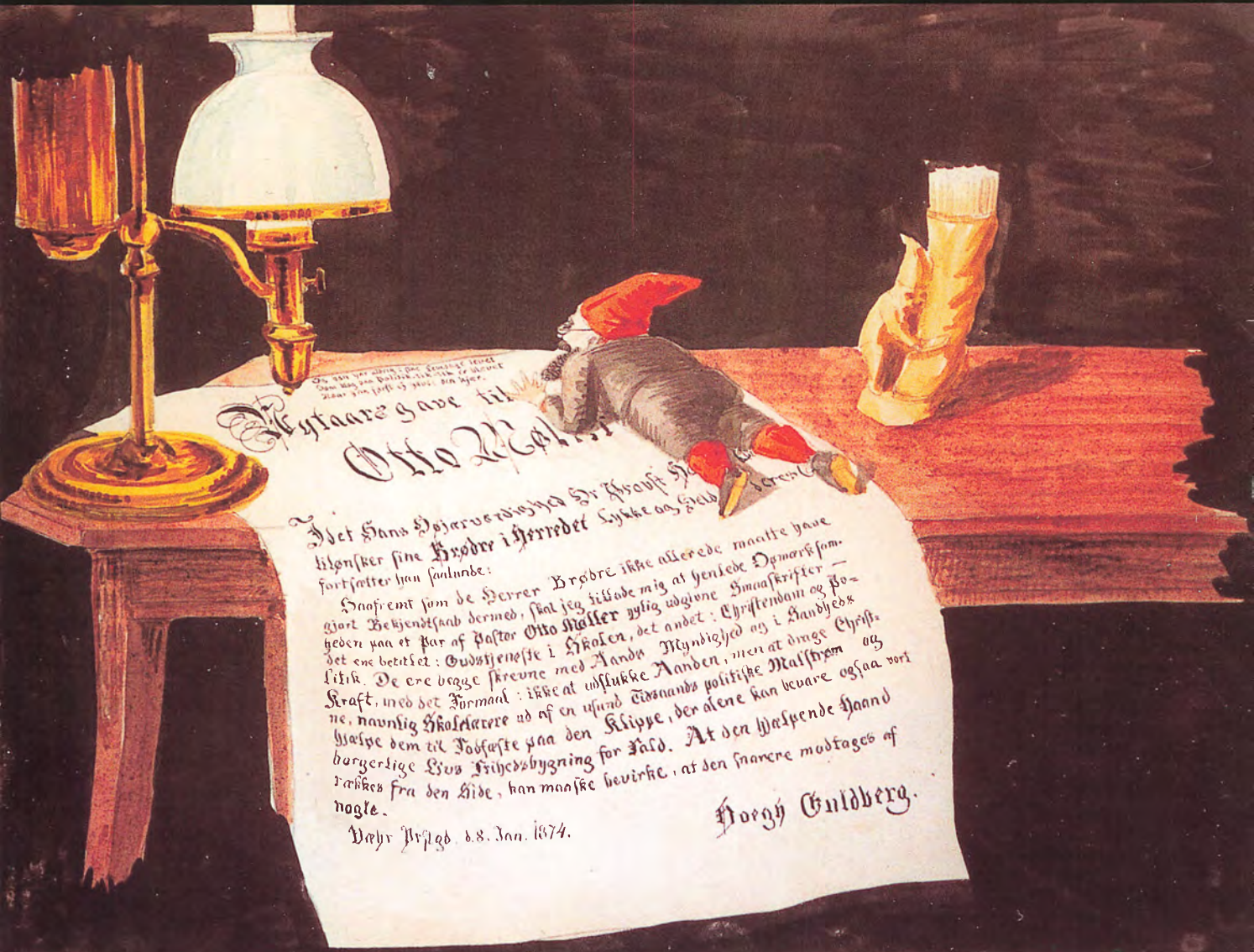

SIDEN SAXO

UDGIVET AF
STATENS ARKIVER
NR. 4, OKT. KVT.,
17. ÅRG. 2000

Dagbog for en 1800-tals knægt • Griffenfjelds ansvarfulde nepotisme

Nisser og præster

DET SIDSTE TRONFØLGERVALG

I 1650 blev den senere Christian den Femte udvalgt til tronfølger, og i 1655-56 hyldede stænderne i Danmark og Norge ham på landstingene. Det var det sidste tronfølgervalg i Danmark, en handling, der havde stor betydning i datidens politiske system. Men det var også et festligt skue med udsmykning, lejlighedsdigte, bispisning - og endda slagsmål.

AF LEON JESPERSEN OG
CHRISTIAN LARSEN

Siden middelalderen havde hyldningen været undersåtternes højtidelige tilslutning til valget af en konge eller tronfølger. Hyldningen foregik i ældre tid på de fem gamle landsting: Viborg (Nørrejylland), Urnehoved (Sønderjylland), Odense (Fyn og Lolland-Falster), Ringsted (Sjælland) og Lund (Skåne, Halland og Blekinge). Oprindeligt blev tronfølgeren valgt af landstingene, men senere blev det

På mange måder har prins Christians hyldning i 1655 lignet den store arvehyldning i 1660, hvor stænderne overdrog magten til kongen.

Maleri af Wolfgang Heimbach

egentlige valg placeret hos rigsrådet (og adelen), der frem til 1660 traf den afgørende beslutning. Den højtidelige akt på landstingene blev derfor hurtigt en formalitet, hvor de fire stænder: adel, gejstlighed, borgerskab og almue mødte frem for at hylde tronfølgeren og aflægge troskabsed.

Tronfølgervalgets betydning

Selvom Danmark var et valgrige, var det ikke blot almindeligt, at den ældste søn efterfulgte faderen på tronen, men også at sønnen blev valgt, mens faderen stadig levede. I samtiden var man klar over faren ved denne skik, der mindede om et arverige. Dette kunne underminere adelsvældens politiske system, hvor kongen for at blive valgt måtte underskrive en håndfæstning, der begrænsede hans magt. Og derfor blev et tronfølgervalg altid betinget af, at tronfølgeren inden sin tronbestigelse skulle underskrive en håndfæstning.

En trussel mod adelen?

Valget af en tronfølger under en regerende konge kunne ikke kun opfattes som en trussel mod adelsvældens politiske system. Det kunne også styrke adelsvælden. Og det synes at have været opfattelsen efter borgerkrigen 1534-36 (Grevens Fejde), der blev set som en følge af, at man efter Frederik den Førstes død i 1533 stod uden tronfølger. Understændernes oprør var en trussel mod adelsvælden, og efter borgerkrigen forpligtedes kongerne til at få

valgt en tronfølger i deres regeringstid. Allerede i 1536 valgtes Christian den Tredjes søn, den senere Frederik den Anden, til tronfølger. Frederik blev hyldet i 1542, men i hans regeringstid blev tronfølgen et problem.

Frederik den Anden havde siddet på tronen siden 1559. Han og dronning Sofie havde i 1575 to døtre, men ingen søn. Kongen var selvfølgelig interesseret i, at hans slægt forblev på tronen og foreslog derfor rigsrådet, at hvis han døde uden at have fået en søn, så ville rådet vælge en af døtrenes ægtemænd til konge. Rigsrådet, der af sikkerhedsmæssige grunde var interesseret i en fastlagt tronfølge, sluttede op om kongens forslag. Problemet løste imidlertid sig selv, da den senere Christian den Fjerde blev født i 1577. Han valgtes til tronfølger i 1580 og blev hyldet i 1584.

Christian den Fjerde sørgede selv for, at hans søn, den udvalgte prins Christian, blev valgt til tronfølger i 1608 og hyldet på landstingene i 1610. Frederik den Tredjes søn Christian den Femte var som nævnt den sidste tronfølger, der gennemførte ritualen. I 1660 blev valgriget afskaffet og tronen gjort arvelig for Frederik den Tredjes efterkommere. Tronfølgervalg og hyldning var blevet overflødige og erstattedes af en salving.

„Et bestandigt regimente“

Christian den Fjerdes sidste leveår var mørke. Kongen var både fysisk og psykisk nedslidt, statsgælden voksede, og landet var præget af armod. Til alt dette kom så den politiske konflikt mellem rigsråd, adel og konge om magt og indflydelse. I denne magtkamp var den udvalgte prins Christians død i efteråret 1647 et hårdt slag for den 70-årige Christian den Fjerde, for nu havde kronen ingen arving. Rigsrådet, der skulle vælge tronfølgeren, benyttede dødsfaldet til at presse kongen for politiske indrømmelser, og kongen måtte bl.a. opgive en lensreform.

I november 1647 blev der indkaldt til et stændermøde, der skulle finde sted i april 1648 i København. Her håbede kongen at få valgt sin næstældste søn hertug Frederik til tronfølger, men Christian den Fjerde døde i februar 1648, og riget stod nu uden konge og tronfølger. I dette interregnum (perioden mellem en konges død og efterfølgerens udnævnelse) overtog rigsrådet regeringsmagten i henhold til håndfæstningen. I foråret 1648 var kongemagten svækket, al magt lå hos rigsrådet, og derfor måtte hertug Frederik give vidtgående politiske indrømmelser, der begrænsede hans handlefrihed, før han kunne hyldes som kong Frederik 3. i juli 1648. Pga. de særlige omstændigheder blev han hyldet på stændermødet og ikke på landstingene.

Den nye konge var opsat på at få valgt en tronfølger inden sin død, så man undgik problemerne fra 1648 og fik skabt „et bestandigt regimente“ ved at sikre tronfølgen inden kongens død. Allerede i 1649 indkaldte Frederik 3. adelen, gejstligheden og borgerskabet til et stændermøde i juni 1650 for at få valgt sønnen hertug Christian til tronfølger. Og knap to år efter kongens hyldning godkendte stænderne på et møde i Vor Frue kirke i København rigsrådets beslutning om at udvælge hertugen til „disse lovlige kongerigers herre og regent.“

En styrket kongemagt

Samme år lod kongen udvælgelsen følge op af en forordning om en formynderregering for prins Christian. Forordningen, der handlede om, hvordan regeringen skulle føres, hvis kongen døde, inden prinsen blev myndig, blev udstedt af kongen og rigsrådet 9. juni 1651. Heri hed det, at „om det behager den almægtige Gud, at Os noget menneskeligt skulle påkomme, og Han Os fra denne tunge regeringsbyrde vil le forløse og hjemkalde, førend Vor elskelig kære søn, den udvalgte prins, blev til regeringen myndig og fremvoksen“, skulle syv af rigsråderne „begge disse rigers regering forestå og forvalte (...) indtil Hans Kærlighed indtræder i sin kongelig regering udi sit 19. alders år.“ Dermed var ikke blot tronfølgen sikret, men der var også givet retningslinjer for en formynderregering, hvis det skulle blive nødvendigt.

Samtidigt med, at arvefølgen blev ordnet, fik kongen også fjernet sine stærkeste politiske modstandere, nemlig Christian den Fjerdes svigersønner. Med Hannibal Sehested og Corfitz Ulfeldt i spidsen havde svigersønnerne spillet en væsentlig rolle i dansk politik i 1640'erne, men i årene 1648-51 blev de sat ud af spillet én efter én. I 1651 trådte Sehested tilbage som rigsråd og norsk statholder pga. rod i regnskaberne, og Ulfeldt flygtede ud af landet, da der blev planlagt en undersøgelse af, hvordan han havde administreret rigets finanser. Alt i alt stod kongemagten stærkere i sommeren 1651 end i foråret 1648. Tilbage var nu hyldningerne på landstingene.

Kong Frederik den Tredje. Det lå ham meget på sinde at få sikret tronfølgeren, så man undgik begivenhederne fra 1648, hvor kongemagten var blevet betydeligt svækket.

Maleri af Karel van Mander

2.300 deputerede

I 1655 skulle hyldningerne så finde sted, og 18. juni orienterede Frederik den Tredje rigsrådet. Eftersom stænderne i 1650 havde „*kejset, kåret og udvalgt den højbårne fyrste og herre, hertug Christian, arving til Norge, hertug til Slesvig og Holsten, Stormarn og Ditmarsken, greve i Oldenborg og Delmenhorst, Vor elskelige kære søn, til Danmarks og Norges konge at være (om Gud den Allermægtigste det således havde forset, at Hans Kærlighed Vor død overlevendes vorder)*“, skulle den 9-årige prins hyldes i løbet af sensommeren: 6. august i København, 10. september i Odense og 20. september i Viborg. Hyldningen i Lund var blevet aflyst pga. pest i Skåne og Blekinge.

I løbet af juni og juli blev de enkelte stænder orienteret. Adelen, biskopperne, professorerne ved Københavns Universitet og Sorø Akademi samt andre højtstående gejstlige skulle møde personligt. Det skulle præster, borgere og bønder pga. deres antal ikke. I stedet skulle de sende repræsentanter udstyret med en fuldmagt. Fra købstæderne borgmester(e), to rådmænd og fire andre fornemme borgere med byens stadssegl, fra provstierne herredsprovsten og to sognepræster og fra landet herredsfogeden samt otte bønder.

Igennem de næste måneder blev der såvel i by som på land udstedt fuldmagter i den store stil, så repræsentanterne på lovlig vis kunne deltage i hyldningen af Danmark-Norges tronfølger og næste konge. Fuldmagterne blev efter endt anvendelse taget med til København, hvor de 422 fuldmagter med navns nævnelse af de 2.300 befuldmægtigede i dag opbevares i Rigsarkivet.

Frederik den Tredje som havets gud Neptun

Også i København var der travlhed, for de tre hyldninger skulle nøjes planlægges, bl.a. fordi der skulle indkøbes store mængder af fødevarer. Lensmændene i Kalundborg og Vordingborg fik ordre om at sende så mange lam, høns og gæs, som de kunne fremskaffe i deres len, til København, hvor cirka 950 personer skulle bespises. Hyldningen i København 6. august blev mere storslået end hyldningerne i provinserne. I hovedstaden residerende de udenlandske ambassadører, og man havde således rig lejlighed til at vise udlandet, hvad Danmark kunne præstere. Kun ved den københavnske hyldning blev kronregalierne taget frem: rigsadmiral Ove Giedde bar rigsæblet, rigsmarsk Anders Bille sværdet, kansler Christen Thomesen Sehested scepteret, og til sidst kom den fornemste embedsmand, rigshofmester Joachim Gersdorff, med det fornemste regale: kongekronen. Dertil kom et stort og larmende festfyrværkeri, hvorved adskillige kom til skade. Den spanske ambassadør greve Bernadino de Rebolledo mente, at dette måtte varsle snarlig krig.

I anledning af hyldningen blev der forfattet flere lejlighedsdigte, bl.a. af den berømte digter og historiker Vitus Bering, mens professor på Sorø Akademi Hans Lauremberg skrev et „*Musikalsk Skuespil*“ i seks akter som tak for kongens interesse for Akademiet. Det operaprægede skuespil tog udgangspunkt i sagnet om den græske lyriker Arion (500 f.v.t.), der på en sørejse blev kastet over bord af søfolkene, der ville udplyndre ham. Han blev dog reddet af en delfin, der var hidlokket af hans spil, og som førte ham sikkert i land. I Laurembergs stykke var kunstneren

Man må forestille sig, at der har været travlhed i køkkenregionerne, når de mange hyldningsgæster skulle bispises. Det var heller ikke småting, der medgik. I Odense skulle der fx skaffes 7 gode, levende okser, 175 lam, 148 høns og kyllinger og 5 td. hvedemel – foruden en lang række andre madvarer.

Selvom billedet af den rige mand og hans frue stammer fra slutningen af 1500-årene, og dermed er noget ældre end prins Christians hyldning, fornemmer man alligevel lidt af den type bordopdækning, der krævede de mange lånte genstande: 2000 tintalerkener og 1000 fade måtte lensmand Mogens Kaas ud at fremskaffe

Der var også fisk på menuen ved hyldningen i Odense, både karper, gedder, karusser, brasen og krebs. Datiden havde et righoldigt sortiment af fiskespisere, naturligvis ikke mindst i konserveret stand: tørret, saltet eller røget, således som det ses på dette stik fra Olaus Magnus „Historie om de Nordiske Folk“, der udkom i 1500-årene. Men mon ikke det er fersk fisk, der har været på menuen for de deputerede?

Arion en allegori for Sorø Akademi, mens Frederik den Tredje var „*Neptun, havets store hersker og alle skabningers evige gud, som ikke vil lade Arion forgå, men redder ham ved hjælp af delfinen*“. Lauremberg var sikker på, at kongen aldrig ville lade Akademiet gå under, men tværtimod holde det oppe ved fortsat interesse og finansiel støtte.

I et andet stykke, der opførtes ved hyldningsfestlighederne, deltog selveste dronning Sofie Amalie. Det drejer sig om hofballetten „*Unterschiedliche Oracula*“ („*Adskillige Orakler*“), som var skrevet af hofpoeten Adam Friedrich Werner. Værket, der står maskeradens nær, havde ikke mindre end 35 entrées af forskellige personer: en linedanser, en jæger, en tjenestepige, Pallas Athena, en ødeland af fornem stand, tre arbejdsstrætte smede etc. Og alle opsøgte de det græske orakel Sibylla for at få gode råd. Dronningen dansede ikke mindre end fem partier, blandt andet som bondepige.

Bønderne og borgerne måtte ikke kysse prinsens hånd

I Odense blev der på kronens regning bygget en tribune med tronehimmel, et såkaldt „*theatrum*“. Tribunen kom til at koste over 170 rigsdaler ifølge den bevarede regning: der blev bl.a. indkøbt tømmer, 5.000 loftesøm og 600 lægtesøm, ligesom de 15 tømrere hver skulle have 1 rigsdaler for fire dages arbejde. Endvidere var der lidt snedkerarbejde, og maleren skulle have 6 rigsdaler „*for det røde at anstryge*“. Derefter kunne hyldningen finde sted.

Vi har bevaret en øjenvidneskildring fra en af de deputerede, nemlig Jakob Clausen, der var sogneprest i Errindlev på Lolland og en af repræsentanterne for Fuglse herreds gejstlighed. Han

fortæller: lørdag den 8. september kl. „5 slet eftermiddag“ ankom prins Christian, dog uden sin fader, der måtte blive i København pga. diplomatiske forhandlinger. Prinsen kørte i en herlig vogn med en rød fløjls Himmel og med seks skønne heste for. Omkring vognen gik drabanter i rød liberi, mens hele det fynske rytteri red foran og „borgerskabet udi gevær“ gik bagved vognen. Prinsen tog ophold på Dalum Kloster syd for Odense, der benyttedes som kongefamiliens residens under besøg i byen.

Om søndagen var der gudstjeneste i Skt. Hans kirke med biskop Laurids Jakobsen Hindsholm som præst. Bagefter blev gejstligheden orienteret om, at prinsens titel herefter skulle være: Hans Kgl. Højhed i stedet for den sædvanlige: Hans Fyrstelige Nåde „og det af den årsag, at andre fyrster med slige og andre titler sig ophøjer, hvilke vor nådigste høje øvrighed ej har fornøden at give afkald på“. På samme måde begyndte kongen at kalde sine døtre for prinsesser i stedet for frøkener, hvilket understregede deres kongelige byrd.

Mandag den 10. september oprandt så den store dag. På torvet var der opsat en tribune med en tronhimmel over, og alt var beklædt med rødt klæde. Øverst på tribunen stod „en herlig rød baldyret (broderet) fløjls stol“. Nedenfor var der tre rækker skamler ved hver side, som de deputerede skulle knæle på, når de aflagde ed. Kl. 14 ankom prins Christian i en kare, omgivet af rigsrådet og den fynske adel til fods. Til vogns var tillige „nogle gode gamle rigens mænd, som for alder ikke kunne gå“, bl.a. to af rigsrådets ældste medlemmer: den 65-årige kansler Christen Thomesen Sehested og den 79-årige Mogens Kaas. Da prinsen steg ud, stod seks adelsmænd parat med „en herlig baldyret rød fløjls Himmel“, som de holdt over prinsen under hele hyldningen.

Prinsen tog så plads på tronstolen, hvorefter kansleren holdt tale til de cirka 400 fremmødte fuldmægtige om „denne hyldnings nytte og nødvendighed“. Derpå fulgte edsafleggelsen, hvor de deputerede gik frem i afdelinger. Først 39 adelsmænd fra gamle fynske adelslægter som Urne, Brockenhuus, Bille, Friis og Ulfeldt, dernæst biskoppen og lærerstaben ved Odense latinskole, så præsterne og til sidst borgmestre og rådmænd. Alle disse gik efter eden op og kyssede prinsens hånd. Endelig kom det menige borgerskab og bønderne, der udgjorde over halvdelen af de fremmødte, men „der blev vinket ad dem, at de for tidens skyld skulle undlade at opstige til at kysse prinsens hånd, dog en del af borgerskabet ville ikke lade sig afstrænge.“ Når man nu var kommet til Odense, så ville man også kysse tronfølgerens hånd!

Efter hyldningen var der offentlig bespisning af de deputerede – efter rang og stand. Og det var ikke småting, der var blevet købt ind. Før hyldningen blev Mogens Kaas, lensmand på Odensegård, pålagt at skaffe bl.a. 7 gode, levende okser, 175 lam, 148 høns og kyllinger, 5 td. hvedemel, 20 td. sigtet rugmel samt karper,

I forbindelse med hyldningen i København blev der opført en ballet, hvor flere af hoffets personer deltog. Dronning Sofie Amalie dansede hele fem partier, bl.a. som bondepige.

Maleri af Wolfgang Heimbach.

Foto: Rosenborg

gedder, karusser, brasen og krebs. Desuden skulle der købes hvidkål, æbler, pærer, peberrod, ærter, persillerødder, hvide rødder (sikkert selleri) og løg. Maden skulle skylles ned med 6 læster øl. Det giver også et indtryk af arrangementets størrelse, når der blev lejet 1.000 tinfade og 2.000 tintallerkener foruden 100 lysestager. At det virkelig lykkedes Mogens Kaas at opfylde mange af ønskerne, ses af regnskabet fra Odensegård, hvoraf det fremgår, at han havde lagt 638 rigsdaler ud i forbindelse med hyldningen.

Menuen har nok ikke været hverdagskost for en bonde som f.eks. Laurids Hansen fra Longelse, der gav møde for Sydlangelands bønder. Der var skueretter, konfekt, rhinskvind, rostockerøl, og til alle skåler affyrede kanonerne salutter, som ifølge Jakob Clausen lod sig „især skrækkelige høre.“ Gildet varede „noget ud på natten.“ Imens var tronstolen og himmelen blevet pillet ned, for de skulle genbruges i Viborg, men selve tribunen blev overladt til tilskuerne, der i deres iver kom op at slås. Enkelte blev såret „og en aleneste slet slagen til døden, som var hr. Iver Vinds søns tjener.“ Der er tale om tjeneren hos Christen Vind, søn af rigsråd Iver Vind, der var lensmand på Dalum Kloster.

„Faldt ned og blev død, det første eden var oplæst...“

Sidst på turen var hyldningen i Viborg 20. september, hvor hen ved 1.300 personer var mødt frem foruden byens egne borgere. Pga. det store antal deputerede var der også købt stort ind, men menuen var den samme som i Odense. Også her hav-

Salutter med både gevær og kanon hører naturligvis til en begivenhed som tronfølgerhyldning. Desværre var det ikke alle skytterne, der var lige ædru ved hyldningen i Viborg, for bagefter måtte glarmesteren sætte 108 nye blyindfattede ruder i domkirken og bispegården.

de lensmanden lejet tinfade, tintallerkener, lysestager og andet køkkentøj i stor stil.

Til den jyske hyldning havde levebrødspoeten Anders Bording forfattet et lejlighedsdigt: „*Jyllands lykønskende frydeskrig over den højbårne fyrste og herre hertug* af de deputerede skulle hyldningen blev det sidste, han kom til at opleve. Randers var bl.a. repræsenteret af den 68-årige borgmester Peder Ankensen, og begivenhederne må åbenbart have taget hårdt på ham: „*Samme dag, der prinsen blev hyldet, faldt borgmester i Randers Peder Ankensen ned og blev død, det første eden var oplæst, ved stedet, som han stod*“, skrev rigsråd Jørgen Brahe i sin dagbog. Foruden at falde død om faldt den stakkels borgmester også ned fra tribunen, så det har utvivlsomt vakt megen opmærksomhed og nok været samtalestof længe derefter.

Ligesom i Odense blev der under hyldningen affyret en del geværsalutter, men nogle af skytterne må have været berusede, for bagefter måtte glarmesteren sætte 108 nye blyindfattede ruder i domkirken og bispegården, ligesom muremesteren måtte reparere murværket flere steder!

Afslutning

Få år senere, efter en uheldig krig og deraf følgende forarmelse af landet, blev stænderne igen indkaldt, denne gang for at skaffe penge til genrejsning af riget og af-

Det har utvivlsomt været et fornemt skue, da den 9-årige prins Christian blev hyldet som tronfølger i 1655. Men det har ikke været mindre pompøst, da han adskillige år efter blev kronet og salvet i Frederiksborg Slotskirke. Her var der – efter billedet at dømme – også „herlige“ og „baldyredé“ baldakiner, tronehimmel, og alt hvad der hører til en sådan ceremoni.

betaling af den store statsgæld. Som bekendt endte det med, at Frederik den Tredjes håndfæstning blev kasseret og valgriget afskaffet ved Arvehyldningen 18. oktober 1660. Men selvom den Tredje var blevet arvekonge, ville han have en traditionel hyldning med alle fire stænders troskabsafleggelse for at legitimere statsomvæltningen. Derfor blev adelen, præsterne, borgerne og bønderne indkaldt til hyldning, der skulle foregå i København den 15. november. Ligesom i 1655 skulle understænderne sende deputerede, gejstligheden således herredsprovsten og to præster. Og præsteskabet i Fuglse herred blev atter repræsenteret af Jakob Clausen, øjenvidnet fra hyldningen i Odense.

Leon Jespersen og Christian Larsen er historikere

Kilder og litteratur

Kongehusets og rigets arkiv. Hyldninger. Fuldmagter m.m. til prins Christians hyldning 1655 (Rigsarkivet)

Kongehusets og rigets arkiv. Christian 5.s arkiv (Rigsarkivet)

Danske Kancelli. Sjællandske, fynske og jyske tegnelser 1655 med indlæg (Rigsarkivet)

Lensregnskaber 1655/56 fra København, Odensegård og Nyborg slot (Rigsarkivet)

Aktstykker og Oplysninger til Rigsrådets og Stændermødernes Historie i Frederik III's Tid (1648-53). Udg. C. Rise Hansen. Kbh., 1959-75

Beretning om Prinds Christians Hyldning paa Provindsialmødet i Odense 1655. *Danske Magazin* 3. rk. 5. bd. (1857)

L.S. Vedel Simonsen: *Bidrag til Lensmanden paa Hagenskov, Rigsraad og Ridder Hr. Jørgen Brahes Levnetsbeskrivelse*. Odense, 1845

L. Jespersen & A. Svane-Knudsen: *Stænder og magtstat. De politiske brydninger i 1648 og 1660*. Odense, 1989

P.J. Jørgensen: *Dansk Retshistorie*. 2. udgave. Kbh., 1947

H. Kongsrud: Fritt kongevalg og fastlagt tronfølge. Aktstykker som belyser den danske adels konstitusjonelle dilemma i tiden fra reformasjonen til eneveldet. *(Norsk) Historisk Tidsskrift* 1981

S. Olden-Jørgensen: J raske Ridd're, Rigens Mænd Oc Kongens vel betro'de. *Svøbt i mår. Dansk folkevisekultur 1550-1700* bd. 2. Kbh., 2000

Viborg er en by med royale hyldningstraditioner. Med dette monument, der forestiller Margrethe den Første og Erik af Pommern, mindes de middelalderlige hyldninger.

Foto Viborg Lokalarbiv

